

Саво Симић*

Институт за политичке студије, Београд

ИЗАЗОВИ И ДИЛЕМЕ ОПОЗИЦИЈЕ ПРЕД НОВИМ ВАНРЕДНИМ ИЗБОРИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ ДЕЦЕМБРА 2023. ГОДИНЕ: ИЗБОРНИ ГУБИТНИК ИЛИ АКТЕР ИЗБОРНОГ ПРЕОКРЕТА

Сажетак

У овом раду анализирамо изборни положај и деловање опозиције у периоду од последње одржаних избора 2022. године до најављивања нових ванредних парламентарних избора 2023. у Републици Србији. Rationale за овакву анализу проналазимо у сличним политичким околностима избора 2020. са најављеним изборима, попут неједнаких изборних услова и оријентисаности опозиционих учесника ка ванинституционалним политичким средствима, оличених у грађанским протестима из 2018. године „Стоп крвавим кошуљама/1 од 5 милиона”, и њиховог упоређивања са тренутним протестима „Србија против насиља”. Затим у склапању опозиционих предизборних савеза потписивањем изборних докумената као што је био „Споразум са народом” поводом избора 2020. године и актуелног „Договор за победу”. Истовремено присутне су и одређене разлике, опозиција тренутно не разматра изборни бојкот већ иницира одржавање избора у што краћем временском периоду. Рат и Украјини и замрзнути

* Имејл адреса: savo.simic@ips.ac.rs

конфликт у јужној српској покрајини додатно интензивирају унутрашњу политичку динамику. Опозициони фокус се пребацује са изборних услова као нуклеуса избора 2020. године, ка захтевима уперених према носиоцима власти за укидањем промовисаног насиља након друштвених трагедија у Београду и Младеновцу. С обзиром на наведено, циљ рада је утврђивање тренутног стања у опозицији поводом најаве изборног преокрета или супротно томе, наставак тренда опозиционе партијске фрагментације, ерозије изборне подршке и још једне у низу изгубљених изборних утакмица.

Кључне речи: *избори, Република Србија, опозиција, изборни услови, протести*

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Хоће ли ванредни парламентарни избори у 2023. године бити још један изборни *deja vu* или ће донети преокрет у односу политичких снага? Одговоре на ову дилему која заокупља бираче, странке, аналитичаре и медије тражићемо у деловању опозиције у периоду од претходног изборног циклуса до актуелног изласка на биралишта. Анализу започињемо указивањем на неке детерминанте које су у мањем или већем обиму присутне од почетка редемократизације и имају снагу константи које прате изборну динамику у Републици Србији.

Избори у Србији немају својство периодичног процеса који се одржава у редовним временским интервалима. Представнички органи у Србији су и пре доласка Српске напредне странке на власт имали скраћене мандате. Међутим у периоду владавине напредњака ванредни избори постају правилност. У парламентарном животу од 2012. до 2022. године одржано је пет изборних циклуса и само један – избори 2020. године - је био у редовном термину! Ово је прва детерминанта домаће политичке праксе, која снажно утиче на деловање опозиционих актера. Сами по себи избори су конфликтан политички процес. Ванредним изборима власт додатно креира атмосферу константне напетости и увећава конфликтни потенцијал, отежавајући деловање опозиције. „Опозиција критикама опструише

спровођење програма за који смо добили подршку народа” – често се чује као аргумент зашто власт посеже за ванредним изборима. „Нека народ каже ко је у праву” други је аргумент којим власт критикује опозицију у и ван парламента, користећи га као средство у расписивању нових ванредних избора. Бројне афере на којима је опозиција успевала да покрене грађане и цивилни сектор на акцију, петиције, протесте појачавајући притисак на власт – ванредне изборе СНС је користио као сигурносни вентил који је по правилу слабио притисак јавности на владајућу коалицију. У кампањама власт је инсистирала на постигнутим резултатима, а опозиција на аферама. У критици власти сужаван је простор за програм и политику опозиције и бирачи нису стекли утисак о јасној алтернативи за коју би гласали. На крају чести ванредни избори праћени су дугим вишемесечним процесима формирања нових влада, иако је СНС имао јасну парламентарну већину. Тај *interregnum* производио је дисбаланс у подели власти у корист шефа државе, а све укупно додатно учврстио атмосферу ванредних прилика.

Друга детерминанта јесте често политичко испољавање грађанског незадовољства.¹ Протести грађана по правилу били су реакција на спорне одлуке власти, нереаговање надлежних институција, покушајима минимизирања, игнорисања или омаловажавања захтева јавности. Мање-више спонтано грађанско незадовољство излило се на улице испостављајући одређене политичке захтеве представницима владајуће коалиције, да би се спровођењем избора и представљањем коначних изборних резултата повукло као плима све до неких нових спорних одлука власти. Евидентно је да и поред њиховог спорадичног присуства, протести опозиционо усмерених грађана стварају веће недаће владајућем режиму него деловање опозиционих странака (Орловић 2022, 179). Примери су протести 2016. „Не даavimo Београд”, затим 2017. „Против диктатуре”, онда „Стоп крвавим кошуљама” касније преименовани у „1 од 5 милиона” 2018–2020, јулски протести из 2020. и еколошки протести против имплементације пројекта Јадар² 2021, на крају и протести „Србија против насиља” који ће извесно бити обележени ванредним изборима у децембру 2023. године. Стиче се утисак да је

¹ У ову групу не укључујемо протесте партикуларних друштвених група попут протеста фриленсера (*freelancers*) 2021. или протеста пољопривредника 2023. године

² О положају српске опозиције управо говори податак да је један покрет „Крени–промени” имао већи мотивациони учинак и натерао власт да одустане од иницијалних намера за спровођење пројекта Јадар (Јовановић и Вучићевић 2022, 318).

незадовољство грађана политиком напредњака много раширеније него што су опозиционе странке испољавале критиком власти како у представничком телу тако и на јавној сцени. Због одбојности дела незадовољних грађана опозиционим странкама, оне су оклевале и „стидљиво” готово „тајно” подржавале протесте грађана. Често се сукобљавајући међу собом око права на управљање грађанским протестима, опозиционе странке нису у пуној мери успеле да артикулишу незадовољство грађана.

Трећа изборна детерминанта оличена је спорењима око изборних правила. Нормативни оквир избора испуњава стандарде слободних и поштених избора. Проблем је што се те норме системски крше, кроз изборну праксу деформишу и злоупотребљавају, урушавајући поверење у владиност изборне одлуке. Злоупотреба државних ресурса током изборне кампање, притисци на бираче – посебно на запослене у јавном сектору – коришћење разних врста услуга јавног сектора, изразита потпретстављеност ставова, програма и политика опозиционих странака у медијима са националном фреквенцијом јесу главни приговори домаћих и међународних евалуатора на квалитет избора у Србији. Парадигматичан је податак да је на кампању Александра Вучића током председничких избора 2022. потрошено шест милиона евра што је 14 пута више од уложених средстава другополасираног кандидата Здравка Поноша (Latković 2022). Изборни инжињеринг је други пример лоше изборне праксе. Власт је спустила изборни праг са 5% на 3% пред изборе 2020. године, премда није било таквих захтева или предлога од стране опозиције, стручњака, невладиних организација или изборних посматрача (Јовановић и Перишић 2021, 86). Било је јасно да је власт хтела неутралисати изборни бојкот, а епилог таквог поступка био је 534.068 бачених гласова (Јовановић и Вучићевић 2020, 638). Чак и када се изборна правила нису мењала, пракса је указивала на одређене неправилности. Тако је Руска странка, као један од многобројних примера, на изборима 2020. године на Врачару имала 10 пута мање гласова (свега 52) од броја оверених потписа подршке (603) (Stojanović 2020). Исто важи и за изненадни успех СВМ-а у Врању.

Четврта детерминанта она на којој је наш фокус усмерен, односи се на немогућност опозиције да оствари изборну победу или озбиљније уздрма пободене шипове подршке владајуће партије. Чести изборни порази појачавали су синдром губитника у опозиционом корпусу и код бирача и код активиста што је доводило до замора.

Опозиција политички разједињена и посвађана, слабо медијски видљива, под константном сатанизацијом од стране власти – губила је дах честим, изненадним изборним траумама. Неспособна да превазиђе фрагментираност опозиција умањује политичке, организационе и активистичке капацитете. Бирачима је често таква позиција збуњујућа и демотивишућа за изборну партиципацију. За владајућу коалицију таква позиција је погодна за подстицање подела, свађа, прелетача и задржавања опозиције на политичкој маргини.

Ове четири детерминанте презентују политичко поље у којем делују политички актери од успоставе вишестранацја. Одржавање неједнаких изборних услова онемогућава ефикасније опозиционо деловање и подстиче њену даљу маргинализацију. Истраживачи указују да се Србија могла сматрати демократском државом само у једној и по деценији након петооктобарских промена 2000. године, да би се од 2015/16. године клатно померило ка изборном ауторитаризму (Владисављевић 2020, 992). Препознајемо да постоје отежавајуће околности у којима опозиција делује, али то не умањује недостатке унутар ње који је спречавају да нађе ефикасан *modus operandi* којим би успоставила или повратила изборну равнотежу снага.

РАСКОЛ У ОПОЗИЦИЈИ ОКО ИЗБОРНИХ УСЛОВА ПРЕД ИЗБОРЕ 2022.

После неуспелих преговора о изборним условима на Факултету политичких наука 2019. и изборног бојкота 2020. године опозиција је остала ван институција, власт без легитимитета. И једни и други у изборима су видели решење политичке кризе. Владајућа СНС да би избегла епитет омнипотентног властодршца са парламентом без опозиције – ову фазу вишепартизма у Србији од избора 2012. године до данас, Вукашин Павловић означава урушавањем вишепартизма и повратком у парламентаризам без опозиције (Глишин 2023, 128). Опозиција јер је учила повољну изборну прилику за скупштину Београда и зато што бојкот није произвео очекивани притисак међународне заједнице. У основи то су разлози због којих је председник Србије 20. октобра 2020. године најавио изборе најкасније за април 2022. године (Zorić i Martinović 2020). Преговори о изборним условима поново су дошли у центар пажње средином 2021. године. Вођени су на два фронта: проевропска опозиција је преговарала са представницима Европске уније, док је евроскептична опозиција

преговарала директно са представницима власти, односно уз посредништво председника Народне скупштине Ивице Дачића. Преговоре у две колоне поједини аналитичари видели су као „пут у пропаст” и алтернативу тражили у формирању једне опозиционе колоне и дијалог у коме би посредовали председник Србије и представник Европског парламента (Glavonjić 2021).

У јавности се 7. септембра 2021. појавила радна верзија документа о изборним условима европарламентараца (Билчик, Фајон, Кукан и Флекенштајн) да би након 10 дана од шест проевропских опозиционих политичких партија (НДБ, ПЗП, ЗС ССП, ПСГ и ДС) четири (ССП, ПСГ, ПЗП и ДС) одбиле даљи дијалог са властима. Лидер ССП-а оценио је понуђени споразум представника Европског парламента неприхватљивим јер не нуди адекватне механизме за спровођење било чега (N1 Beograd 2021). Уследиле су и критике на рачун европарламентараца да је радни документ настао у сарадњи са напредњацима и како су одустали од европских вредности. За разлику од њих и упркос одбијању дела њихових предлога од стране представника власти, евроскептичне странке (ДЈБ, Двери, ДСС, ПОКС, СРС, ЗС и Заветници) су прихватиле изборне услове потписивањем Споразума о унапређењу изборних услова 29. октобра 2021. године. Укупни резултати преговора су били: умањен минималан број потписа за листе националних мањина на 5.000, договорено формирање привременог надзорног тела за праћење медија од стране Владе – конституисано 19. новембра 2021. и одмах су настали проблеми јер су Странка слободе и правде и Народна странка одбиле да предложи свог кандидата, па је тело радило у крњем саставу са 11 од 12 предвиђених чланова – забрањена функционерска кампања десет дана пред изборни дан уз повећана и равномерније распоређена средства за изборну кампању (Спасојевић 2022, 20). Нажалост преговори нису довели до конкретнијих решења поводом неједнакости и тоналитета медијског извештавања партијских представника. Било је очигледно да привремено тело за надзор не може решавати трајне медијско-изборне проблеме поготово не без делегираних извршних овлашћења.³ О неефикасности овог

³ Надлежности привременог надзорног тела су побројане у првом ставу члана 38. Споразума о унапређењу услова за одржавање избора: „1) праћење медија 2) консултације 3) сачињавање и подношење извештаја о примени правилника за јавне медијске сервисе 4) давање мишљења о раду независних институција 5) информисање јавности о сопственој процени о раду 6) праћење спровођење препорука за приватне емитере и 7) организовање редовних конференција” (НСРС, 013-217/21, 14).

тела најбоље говори податак да су на крају објављена два завршна извештаја због несагласности чланова које је изабрала опозиција и оних које је изабрало Регулаторно тело за електронске медије (РЕМ), првенствено око рада јавних сервиса и функционерске кампање. Медијску заступљеност партија и њихових представника на крају су пратила три надзорна тела: РЕМ; Привремено надзорно тело за праћење медија Владе Србије и Надзорни одбор за изборну кампању Народне скупштине. И поред њиховог надзора медијска слика је остала иста, додуше квалитетнија током изборне кампање него пре или након њеног завршетка. Током кампање однос партија власти и опозиције у медијским програмима намењени њиховим представницима износио је 64% наспрам 36%, насупрот периоду пре изборне кампање када је тај однос био 85–15% (СРТА 2022, 6).

Убрзо затим 26. новембра, ССП, НС, ДС и ПСГ уз мање коалиционе партнере (касније Уједињени за победу Србије [УПС]) потписују Декларацију о уједињеном наступу на изборима што је *de facto* означило учешће проевропских странака на овим изборима упркос, како је речено, непостојању услова за слободне и поштене изборе, док је државотворна опозиција решила да не стане под заједнички изборни кишобран. Према мишљењу делегације ОЕБС-а избори 2022. били су обележени процедуралним неправилностима – кршењем тајности гласања, породичним гласањем, гужвама на биралиштима (Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava [KDILJP] 2022, 1). Неправилности у току изборног дана нису деформисале изборну вољу бирача, али се целокупан изборни процес не може свести само на изборни дан (Илић 2022, 393). Такав став поткрепљен је извештајем Пројекта изборног интегритета (*Electoral Integrity Project – EIP*) за 2022. годину, у коме се на скали од 100 Србија налазила изнад претпоследње Руске Федерације и последње Белорусије са оценом 38 (Garnett, et al. 2023, 6).

Иако су анимозитети у опозицији стално присутни, раскол који се десио поводом дијалога о изборним условима 2021. био је други већи по реду након 2020. године. Први и видљивији раскол представљало је опозиционо нејединство око избора када су ПСГ, УДС на левој и ДСС, Заветници, ПОКС и Суверенисти на десној страни партијског спектра решили да загризу мамац сниженог изборног прага и уђу у Народну скупштину, мада ниједан од актера није остварио постављени циљ. Тај део опозиције као да је занемарио или прескочио изборне лекције са првих вишестраначких избора

у Србији и наук дат од Николе Милошевића – председника Српске либералне странке – да се изласком на изборе без, макар и делимично, равноправних услова обезбеђује легитимитет недемократском режиму (Чавошки 2015, 18; 40). Нажалост било је приметно да су оба крила опозиције била оптерећенија спољнополитичким околностима и сопственим имиџом него поправљањем изборних услова. Десница је проценила да ће јој мање штете нанети дијалог са представницима власти него посредништво Европске уније, наводећи да су изборни услови искључиво унутрашња ствар Србије. Проевропска опозиција пак, првобитно инсистирајући на посредништву представника Европског парламента, временом је постала разочарана њиховим ангажманом и епилогом дијалога. Како су странке деснице већ прихватиле изборне услове, а посредништво није дало адекватне резултате, проевропским странкама је једино преостало да се укључе и припреме за изборну утакмицу.

Профит од подељеног дијалога припао је владајућој коалицији, која је сада слободно могла да критикује увек незадовољну опозицију која није у стању да се договори ни око базичних принципа преговора о изборним условима. Фокус на тему ко треба да посредује у дијалогу уместо на предмету самог дијалога вратили су опозицију у скупштинске клупе без поправљања изборних услова који су били суштина спора: заступљеност у медијима, притисак на бираче и функционерска кампања. Након општих избора 3. априла 2022. године одржаних по истом изборном систему, напредњаци су добили 120 мандата у Скупштини Србије са 42,96% гласова, заједно са обнављањем другог председничког мандат Александра Вучића у првом кругу. Опозиционе странке десно од центра прешле су изборни праг изузев Суверениста. Прозападна опозиција (УПС – 13,67% и Морамо – 4,70%) је укупно добила 18,37% гласова док су странке деснице (ДСС и Двери у коалицији са подељеним ПОКС-ом и Заветници) освојиле 12,88% у чему је ДСС предњачио са 5,37% (Републички завод за статистику [РЗС] 2022, 7). Једино ће Београд показати већи слух за опозицију или мањак толеранције за власт – евидентно на основу протестних активности и изборне подршке, јер је СНС 2022. изгубио 18.000 гласова у поређењу са изборима 2018. године (видети Јовановић и Симић 2023, 40–41).

ОД ИЗБОРА 2022. ДО ПРОТЕСТА СРБИЈА ПРОТИВ НАСИЉА

Председник Србије је тек средином 2022. године именовано новог мандатарa и орочио трајање његовог мандата на две године. Наиме најавио је ротацију, уместо Ане Брнабић 2024. године на чело Владе треба да дође бивши градоначелник Новог Сада Милош Вучевић (Kulačin 2022). Рат у Украјини крајем фебруара 2022. и захтев за увођењем санкција Русији од стране Европске уније, произвели су куповину времена тј. одлагање конституисања новог сазива Народне скупштине па самим тим и Владе за шест месеци (април-октобар), чему је послужио пети круг избора у Великом Трновцу. У међувремену рат у Украјини је произвео поларизацију и „блоковско” сврставање међу опозиционим странкама. Евроскептичне странке су од почетка сукоба биле врло јасне и изричите у својим ставовима. Заветници и Двери су десет дана након избора формирали блок против санкција Русији. Две странке ће у октобру, сада удружени са ПОКС-ом и Новим ДСС-ом, предложити Народној скупштини резолуцију против увођења санкција Руској Федерацији (РФ). На другој страни прозападна опозиција је или избегавала изјашњавање о санкцијама поготово током изборне кампање – познајући политичку опредељеност грађана Србије – или је стидљиво указивала да Србија треба да се усклади са политиком ЕУ, као што је говорио Иван Вујачић испред ДС-а (Komačević 2022). Имплицитном реториком проевропске опозиције се оправдавало потенцијално увођење санкција вишим циљем – приближавањем Србије Европској унији. Убрзавање европских интеграција требало је да послужи као средство за рационализацију тешке одлуке о увођењу санкција, опречне волунтаризму јавног мњења. Тиме се гласачком телу и симпатизерима фокус дискретно усмеравао са негативних аспеката санкција ка бенефитима приступа Европској унији или се подстицала забринутост о последицама неувођења санкција на даље преговоре о придруживању ЕУ. Још једна парадигма у том контексту јесу променљиве изјаве председника ССП-а, који је пред изборе у априлу говорио да се не слаже са увођењем санкција РФ-у (Nastevski 2022), да би у септембру током састанка са специјалним америчким представником за Западни Балкан, Габријелом Ескобаром (*Gabriel Escobar*) преиначио наведени став указујући да је потребно да Србија усклади своју спољну

политику са ЕУ (RSE 2022). Исто ће се поновити у октобру кроз најаве да неутралност поводом рата у Украјини означава пристајање уз одређену страну и да таква политика носи са собом озбиљне последице. Због све захтевнијих спољнополитичких детерминанти продубио се јаз између евроскептичне и проевропске опозиције и појачао међусобно неповерење. Први су страховали да ће доласком на власт прозападне опозиције неминовно бити уведене санкције РФ-у. Други да би долазак на власт евроскептика прекинуо даље преговоре са Европском унијом. Управо је то био најнеповољнији контекст за деловање опозиције, доминантна позиција СНС-а и оштре поделе унутар опозиционог блока на противнике и поборнике европских интеграција (Стојиљковић 2015, 22). Власт је ефикасно балансирао у међународној арени спорадично и обазриво осуђујући у јавним наступима руско угрожавање територијалног интегритета и суверенитета Украјине заједно са гласањем у Уједињеним нацијама, али је избегавала увођење санкција. Флексибилан и избалансиран став режима поводом рата у Украјини оставио је оба опозициона крила на екстремним позицијама што је јавност разумела и вредновала.

Осим рата у Украјини појавио се још један, унутрашњи узрок повишене нетрпељивости у опозиционом табору. Наиме председник ССП-а је након осам дана од одржавања општих избора отишао на састанак код председника Србије ради преговора о одржавању нових избора у Београду, са тврдњама да градска власт нема легитимитет иако ће коначни резултати ГИК-а бити објављени тек месец дана касније. Претходно је Александар Вучић током изборне ноћи констатовао да су остале странке профитирале конфронтацијом СНС–ССП. Састанци представника власти и опозиције у зависности од контекста и степена транспарентности, нужно не морају *a priori* бити предмет оспоравања. У историји модерног српског вишестраначја познат је случај тајног састанка Зорана Ђинђића са Слободном Милошевићем током демонстрација 1996- 1997. године (Pešić 2018). Додуше са организацијом састанка Вучић – Ђилас јавност је била упозната, али не и са њеном садржином. Све је остало на речима што су актери пренели јавности. Спорно у овим околностима јесу дијаметрално супротни наративи у медијима пре и након њиховог састанка, заједно са критичким и неблагонаклоним погледом већег дела опозиције и чланица коалиције УПС који претходно нису били информисани нити консултовани о предлогу нових избора нити о овом сусрету. Неочекиваној промени реторике претходили

су оштри напади и скројене афере власти упућене председнику странке предводнице изборног бојкота. Да наведемо познатије од њих: скандирања флоскуле „Ћиласе лопове” у близини његове стамбене јединице, плакати на Врачару „Туђих пара никад доста” којом су таргетирани и други опозиционари, лажна, таблоидна афера Маурицијус, чувена и истрошена „Ћилас – Шолак” – после састанка спала само на Шолак – популистичка тандем комбинација у оправдавању свих притисака међународне заједнице, истицање власништва у медијима за које је Александар Вулин рекао да позивају на убиство председника Србије, оптужба Небојше Бакареца за смишљено подметање пожара у Винчи, спот о „Великом брату” Ане Брнабић на Твитер налогу, чувени црно-бели спот и свакодневно вређање у медијима и Народној скупштини. Томе треба додати податак да се у марту 2021. године Драган Ћилас налазио одмах иза Александра Вучића по медијској заступљености у централним емисијама телевизија са националном фреквенцијом (РТС 1, Хепи, Пинк, Б92 и Прва), међутим 89 одсто тог времена је било у негативном тоналитету (СРТА 2021, 7).

После састанка напрасно су се стишале међусобне оптужбе и увреде лидера двеју највећих политичких партија у Србији. Модификација дискурса након састанка читавала се пре свега у Ћиласовој изјави да „ни њему (прим. Вучићу) није било превише лако, кад сам ја од стране његових бирача означен као ђаво” (Petrović 2022). Експликација узрочности сопствене негативне карактеризације у очима гласача СНС-а је некако промакла председнику ССП-а. Како год ниједан од представника опозиционих странака у коалицији или ван ње није био задовољан овим догађајем. Десница у лику Заветника и Двери је одговорила да председник ССП-а нема право нити одобрење да преговара у име целе опозиције. Коалициони партнери попут Зорана Лутовца у име ДС-а су указивали да такав поступак наставља да унижава институције или су попут Владете Јанковића заговарали да се са председником СНС-а нема о чему разговарати. Вучић се у вези састанка огласио тек 17. априла са информацијом да се београдски избори требају одржати у марту или тек након шест месеци, али да та друга могућност није реална јер „није то фонтана жеља” а ни опозицији не би одговарало да буду тада на основу истраживања јавног мњења. На крају је закључио да се могу организовати раније уколико опозиција буде на томе инсистирала (Magić 2022). Формирањем градског руководства тема

београдских избора је стављена по страни. Очекивања су се прелила на калкулације о пролећном термину за тестирање изборне воље Београђана и на крају су остала неиспуњена. Игнорисање власти да их тада спроведе делимично је последица тадашњег незадовољства грађана београдском влашћу, тачније 53% грађана оценили су градску власт оличену у градоначелнику Београда и потпредседнику СНС-а Александру Шапићу као неуспешну (Demostat 2023, 13). Чекали су се повољнији услови и евентуално спајање београдских избора са парламентарним и локалним, како би се мобилисала већа подршка и како би председник Србије допринео рејтингу странке. Са влашћу у главном граду се није ризиковало и то је било евидентно према изјавама Александра Вучића да ће опозиција добити београдске изборе, с тим што не може одређивати услове. Почетком фебруара 2023. са завршетком бурне посебне седнице Народне скупштине о јужној српској покрајини, у јавности је потенцирано незадовољство напредњака пасивним реаговањем СПС-а у Народној скупштини као и недостатак одговорности коју мањински партнер подноси због потписивања Бриселског споразума. Организована је седница врха СНС-а и прорежимски медији су добили информације да се избори могу очекивати у септембру. Атмосферу додатно подгрева Охридски споразум од 18. марта који поново ставља на испит крхко јединство опозиције. Еколошки устанак и Народна странка су тражиле референдум, опозиција десно од центра оставку председника Србије. Проевропске странке или нису осуђивале прихватање Споразума или су критиковале власт указујући на техничке елементе - да Споразум не мора бити потписан да би био имплементиран уколико је дата усмена сагласност. Политичке прилике су помериле изборне услове из врха опозиционе агенде. Зато је постизборни период наставио је да бележи појачане резултате медијске неједнакости, па је мониторинг централних информативних емисија на пет телевизија са националном фреквенцијом, показао да је просечна заступљеност представника владајуће коалиције износила 95% у периоду од јуна 2022. до маја 2023. године. Извештавање о опозицији било је претежно негативно – 60% у просеку на свим телевизијама – док је власт била у просеку презентована 82% у неутралном и 18% у позитивном маниру (CRTA 2023).

Ускоро ће политичка динамика добити стари обрт ванинституционалне борбе са сличним мизансценом актера, само што овог пута на опозиционој агенди позив за одржавањем избора

неће бити присутан или боље рећи, биће одбијан све док није постало јасно да власт неће клекнути пред новим политичким захтевима.

ПРОТЕСТИ „СРБИЈА ПРОТИВ НАСИЉА” И ВАНРЕДНИ ИЗБОРИ У 2023.

Два масовна убиства која су погодила целокупну јавност Републике 3. и 4. маја 2023. изазвала су нову плимину политичких протеста. Иначе протести као ванинституционални облик деловања постао је редован посматрајући период још од протеста „Не давимо Београд”, што смо хронолошки приказали у уводу рада. Ако погледамо тренутне протесте „Србија против насиља” само од 8. маја до 14. септембра 2023. одржано је 342⁴ протеста широм Србије. Наравно многи од њих нису били масовни по броју учесника. Највећи број протеста одржан је у Београду, Краљеву, Зрењанину, Ужицу, Рашкој и Новом Саду. Као у случају еколошких протеста, они су деловали као „брзовезујући лепак” (Јовановић и Вучићевић 2022, 309) или повод за артикулацију нагомиланог политичког незадовољства грађана и опозиције. Позив на протест упутила је проевропска опозиција – ДС, НС, НДБ, ПСГ, ССП и синдикат Слога – истичући да протест није страначки и да су сви добродошли. Изјава да протести нису страначки није била тачна, јер је управо део опозиционих странака упутио позив, изнео захтеве и координисао протесте. Потребу за акцентовањем нестраначког карактера можемо пронаћи у два разлога. Први се може сажети у реченици Никласа Лумана (*Niklas Luman*) да је „поверење основна чињеница друштвеног живота” (Krastev 2013, 79). У најкорумпираније институције према перцепцији грађана спадају политичке партије са 47%. Ако посматрамо поверење грађана у њих, свега 8% им потпуно верује, само верује 21%, донекле верује 21%, мало верује 21% и уопште не верује 26% (Petrović i Hercigonja 2022, 8). Недостатак поверења у политичке партије и непријатно, али релевантно искуство о грађанском односу према учешћу опозиције на протестима „1 од 5 милиона” захтевало је приступ у коме се страначко ангажовање неће истицати у први план. Други разлог проналазимо у отклону од протестног монопола тј. у потреби веће мобилизације аполитичних грађана.

⁴ Подаци о броју протеста прикупљени су њиховим сабирањем са мапе „Србија против насиља” сајта „Иступи против насиља” (видети: *Istupi protiv nasilja*, n.d.).

На првом протесту 8. маја изнето је неколико захтева које су медији различито интерпретирани у форми већег броја ситнијих захтева или мањег броја крупнијих захтева. Ми ћемо истаћи захтеве који су објављени на интернет страници „Иступи против насиља”. Према њиховом опису истакнуто је седам захтева: 1) Сазивање ванредне парламентарне седнице Народне скупштине поводом стања у друштву након две трагедије 2) Смена министара просвете, полиције и шефа Безбедносно информативне агенције 3) Смена чланова РЕМ-а 4) Обуздавање рада штампаних медија који крше новинарску етику 5) Одузимање националних фреквенција телевизијама Хепи и Пинк 6) Укидање ријалити програма на телевизијама са националном фреквенцијом који промовишу насиље 7) Смена руководства РТС-а (*Istupi protiv nasilja* 2023). Једино је седми захтев уведен накнадно на четвртном протесту у Београду 27. маја, због недостатка адекватног информисања јавности јавног медијског сервиса о протестима. Од наведених захтева само је први потпуно испуњен, остали су били или парцијално остварени или нису прихваћени. Међутим о првом захтеву треба истаћи да је Анкетни одбор о утврђивању чињеничног стања о околностима трагедија – произашао из ванредне седнице и формиран 18. јула – накнадно укинут, када су родитељи молбом 21. јула обавестили Народну скупштину да се рад Одбора привремено обустави док се не заврши кривични поступак. На првој седници Анкетног одбора дошло је до расправе међу опозиционарима око председавања Одбором, претежно незадовољством председника Двери што је место председавајућег Одбора припало највећој опозиционој партији, праћеног оптужбама да сарађују са напредњацима, чиме је потврђена подела два опозициона блока.

Остали захтеви су појединачно испуњени. Министар просвете Бранко Ружић поднео је оставку што представља трећину другог захтева. Од смене чланова РЕМ-а што је садржина трећег захтева, само је Јудита Поповић као опозициони представник поднела оставку у овој институцији. Прекид ријалити програма на телевизији Пинк што је део шестог захтева *summa summatum* није испуњен јер је убрзо један ријалити програм замењен другим.

Још на почетку протеста „Србија против насиља” постало је извесно да неће доћи до ближе сарадње међу проевропском и евроскептичном опозицијом. Једино је Народна странка као партија десно од центра била део протеста. Двери су изјавиле да неће бити

део организације иако подржавају протесте и захтеве, што је истиче као странку која је отворена за сарадњу са политичким актерима лево од центра, приметно још током изборног бојкота 2020 године. Заветници су одмах ускратили подршку како протестима тако и захтевима; ДСС и ПОКС су иницијално остали уздржани, сматрајући да није право време за њихово спровођење бар док се друштво не опорави од трагедија (Којић 2023). Поједини представници евроскептичне опозиције били су каткад присутни⁵ на протестима и нису бранили члановима својих странака да им се придруже, али су одбијали учешће у њиховој организацији. Протоком времена бројност присутних демонстраната се осипала што је делимично детерминисао период одмора, а делимично и неуспех у остваривању постављених циљева. Опадање политичког и друштвеног притиска утицало је на маргинализацију захтева од стране власти. Њиховим испуњавањем режим би оснажио притиске и ослабио сопствену позицију. Интенција владајуће партије била је да се интензивира изборна реторика и спровођење избора са циљем поновног неутралисања унутрашњег притиска незадовољних грађана и опозиције. Реформа подизања или враћања изборног прага на 5 одсто и 7 одсто за листе коалиција истицана је од стране напредњака без претходне најаве или стручне расправе.⁶ За разлику од избора 2020. када је спуштање прага било мотивисано укључивањем бојкот опозиције у изборну арену – на 3% пошто се неколико листа у претходним изборним циклусима нашло у резултатском распону од 3 до 5%⁷ – подизање изборног прага деловало је као претња и подстицај укрупњавању опозиције. Потенцијални мотив из визуре режима могао би се пронаћи у отежаном преласку петопостотног прага појединих опозиционих партија – поготово са диференцираним прагом од 7% за коалиције

⁵ Председник Двери Бошко Обрадовић их је подржавао и учествовао у њима, председник ДСС-а Милош Јовановић је навео да је присуствовао једном протесту (Antoniјевић 2023).

⁶ Шеф посланичке групе СНС-а Миленко Јованов у марту је објаснио да велики број грађана захтева овакву изборну промену изјавом: „Ипак, управо је цензус од три одсто омогућио да грађани виде о каквим се дилетантима ради. Да су остали ван парламента, можда би неке и даље деловали озбиљно. Овако све се показало” (Јованов 2023); Посланик СНС-а Владимир Ђукановић: „Надам се да ће цензус бити повећан на пет одсто, а за коалиције на седам одсто” (Бета 2023); Председник Србије је потенцијалну измену образложио услугом опозицији: „Пошто су рекли да су увређени и повређени и да им је много тешко због смањења цензуса на три одсто, да сам тиме прекршио европске норме – ево да се договоримо, па сви заједно да повећамо цензус на пет одсто, можемо и за коалиције и на седам одсто да то буде прави европски модел (...)” (Tanjug 2023).

⁷ Више о образложењу зашто је одлучено да се изборни праг спусти на 3% и какве су последице такве одлуке видети у Jovanović 2021, 96–101.

– уз уверење да ће неслагања у опозицији отежати успостављање предизборних коалиција. Да су избори 2022. одржани по систему прага од 5% само би га четири листе прескочиле (СНС, УПС, СПС и ДСС-ПОКС). Да упоредо важи и диференцирани праг од 7% за коалиције, прескочиле би га само три листе (СНС, УПС и СПС). Од такве промене изборног механизма вероватно се одустало из два разлога. Промена висине изборног прага пред изборе могла је да доведе до новог изборног бојкота, јер опозиција иницијално није тражила нове изборе већ испуњење захтева са протеста. Дејство изборног прага од 3% производи подстицај за даљу фрагментацију и стварање нових партија што је СНС-у у изборној комбинаторици ишло у прилог.

Снижени праг имао је делимичан утицај на одвајање дела Народне странке коју је почетком августа напустио проминентан члан и бивши председник извршног одбора странке Мирослав Алексић, најављујући обнову странке Народни покрет Србије. Истог месеца дошло је до расправе у странци Заједно између Александра Јовановића Ћуте и Небојше Зеленовића око декларације о заједничком деловању са ДС-ом и странком Србија центар (СРЦЕ). Несугласице у овој странци која има систем копредседништва биле су присутне и током заговарања референдума поводом француско-немачког плана који је Еколошки устанак подржао. Поред поменуте декларације спор око Фејсбук (*Facebook*) странице Еколошког устанка био је окидач да странку 6. септембра напусти Александар Јовановић Ћута и са њим Еколошки устанак (Таšković 2023). Управо ће ове две фракције средином септембра формирати нови посланички клуб. Дељења у опозиционим партијама дешавају се у периоду када опозициони посланици улазе у скупштинску блокаду 5. септембра, јер су захтеви протеста „Србија против насиља” остали неиспуњени од стране власти. Стога инсистирају на расписивању парламентарних и београдских избора до краја године, али без њиховог спајања са локалним и покрајинским који су предвиђени за 2024. годину.

На овом примеру се виде сличности и разлике са протестима „1 од 5 милиона” и опозиционим усмерењем ка изборној арени. Тада је формиран стручни тим са задатком да се исправе недостаци који су утицали на неравноправност у изборном процесу. Усмереност протеста и опозиције била је на побољшању неравноправног изборног третмана. Пошто договор није постигнут током дијалога на Факултету политичких наука 2019. године уз кратке рокове за

имплементацију изборних реформи, опозиција се одлучила да бојкотује изборе. На другој страни захтеви са протеста „Србија против насиља” нису имали за циљ да побољшају изборни положај опозиције, већ да изврше притисак на представнике власти. Тиме се опет не може тврдити да захтеви са протеста „Србија против насиља” нису посредно били усмерени ка исправљању неких недостатака изборног процеса, него само да је већи акценат дат притисцима на владајући режим. Рецимо један од захтева као што је одузимање националних фреквенција телевизијама Хепи и Пинк посредно би довео до смањивања негативне кампање која таргетира опозицију. Ипак образложење тог захтева није се могло наћи у успостављању равноправнијег третмана опозиције у медијима. Неки од захтева са оба протеста су се преклапали, попут оног за смену чланова РЕМ-а или оставке појединих министара, али у већини су се разликовали јер су захтеви „1 од 5 милиона”⁸ преваходно били усмерени ка изборној арени, а „Србија против насиља” ка делегитимизацији власти. У првом случају опозиција је инклинирала ка изборном бојкоту, у другом случају – након одбијања власти да начини уступке – ка изборној утакмици. Довољно је погледати „Договор за победу”,⁹ документ потписан 21. септембра од стране организатора протеста. У њему нема ни речи о бојкоту избора, већ се у 10 тачака истичу начела и принципи као и техничка питања сарадње и деловања у изборном и постизборном периоду (Danas Online 2023). Потпуно супротно у односу на „Споразум са народом”, у коме је експлицитно назначено да ће опозиција бојкотовати изборе, ако се не успоставе услови слободних и поштених избора (Јовановић 2021, 274).

Многе је заправо изненадио обрт у коме је протестна опозиција 5. септембра донела одлуку о изласку на изборе. Једино оправдање за такав гест могао се пронаћи у засићености константним демонстрацијама тј. потребом да се незадовољство усмери на други начин када протести „Србија против насиља” нису донели резултате у испуњавању захтева и уверењем да ће Београд бити најважнија прекретница у даљем одмеравању снага па га треба раздвојити од других локалних избора. Тим чином опозиција је ставила до знања да је упозната са слабом тачком владајуће странке и да је спремна да је искористи. Евроскептична опозиција

⁸ Више о захтевима протеста „1 од 5 милиона” погледати на: Počelo je, n.d.

⁹ Садржај документа погледати на: Ne davimo Beograd 2023.

је и у претходном периоду захтевала да се одрже нови избори.¹⁰ Притисак се повећавао због критике стања у јужној српској покрајини и етикетирања лидера десне опозиције.¹¹ Власт је наизменично држала јавност и опозиционе представнике у неизвесности поводом потенцијалног датума за одржавање избора. У оптицају су били април или мај 2024. или децембар 2023 године. Уз унутрашње протестно незадовољство политичко стање додатно је угрозио инцидент у Бањској. У том контексту избори се могу посматрати као средство за смиривање тензија проузрокованих како на унутрашњем тако и на спољнополитичком плану. Посебно треба имати у виду да овог пута опозиција није истицала потребу нити преговарала о изборним условима, па је власт ефикасно могла да се служи неједнаким изборним тереном. С тога је председник Србије потврдио одржавање избора 17. децембра 2023. године и 1. новембра расписао парламентарне и локалне изборе за 65 скупштина општина и градова у које спада и град Београд.

Могући изборни преокрет у Београду отворио је питање како ће се опозиција позиционирати у изборном и постизборном периоду. Да ли ће евроскептична и проевропска опозиција, свака појединачно, на једној изборној листи наћи заједнички *modus operandi* и да ли ће им промена власти у Београду бити заједнички именоватељ? Другачије речено, хоће ли против власти ићи у две изборне колоне и да ли ће након избора имати већину за промену власти у Београду?

Проевропска опозиција успешно делује још од изборног бојкота 2020. године. Прихватила је сарадњу и са оним политичким актерима који су ипак решили да изађу на изборе те године попут ПСГ-а, те успела да изнедри заједничку листу (УПС) на изборима 2022. године. Упркос различитим несугласицама унутар странака, политика сарадње и укрупњавања се наставља и на изборима 2023. године, па је 27. октобра – што је потврђено дан касније на 26. протесту „Србија против насиља” – објављено да ће осам актера овог блока (ССП, ДС, Народни покрет Србија, Еколошки устанак, ЗЛФ, ПСГ, Заједно и

¹⁰ „Српска коалиција НАДА (...) подсећа да је државотворна опозиција још у фебруару затражила оставку председника Србије и расписивање ванредних избора на свим нивоима због прихватања противуставног француско – немачког споразума који де факто значи признање лажне државе Косово“ (Коалиција НАДА 2023).

¹¹ Индикативан пример су графити „Милош Француз” и „Милица лажљивица” у Београду и Новом Саду. Други пример су плакати на којима Милош Јовановић, Бошко Обрадовић и Милица Ђурђевић Стаменковски носе албанску капу Кече док између њих стоји Аљбин Курти са натписом „ослобођен”.

СРЦЕ) заједнички наступити на свим изборима (BBC News 2023). Једна колона резултат је четврте тачке Договора за победу у којој стоји да ће проевропска опозиција, на основу истраживања јавног мњења, донети одлуку о заједничкој листи или одвојеном наступу. Тог 27. октобра, истакнути су носиоци листа за парламентарне (Мариника Тепић и Мирослав Алексић) и београдске изборе (Добрица Веселиновић и кандидат за градоначелника Владимир Обрадовић). Најава је формализована 3. новембра коалиционим споразумом листе „Србија против насиља” за парламентарне изборе који је потписало девет учесника преговора. Овим споразумом су регулисана и друга важна питања попут финансирања изборних активности и расподеле посланичких мандата (Milovančević i Latković 2023). Коалициони споразум се у осмој тачки ослања на документ „Договор за победу”, који у својој осмој тачки садржи правило које налаже да потписници овог документа неће сарађивати нити склапати коалиције са владајућом партијом, њеним коалиционим партнерима или организацијама које подржавају тренутну власт. Проевропска опозиција улази спремна у изборну кампању утилитаризујући све расположиве ресурсе за искоришћавање синергијског ефекта. Председник ССП-а је изразио спремност за коалицију са десницом у Београду, свестан значаја београдских избора, али и због чињенице да је сарадња са коалиционим партнерима напредњака, конкретно СПС-ом, неизводљива због Договора за победу. У контексту републичког нивоа спомиње се техничка влада, што значи да дугорочна сарадња проевропске са евроскептичном опозицијом тренутно није у оптицају.¹²

Евроскептичне странке за које би се претпоставило да лакше могу постићи договор – због мањег броја актера, јединственог става око политике према јужној српској покрајини и према Руској федерацији – нису постигле сагласност око заједничке зборне листе. Томе претходе и различита позиционирања још од избора 2020., када су ДСС и Заветници решили да учествују на њима док су Двери и Народна странка остале у оквиру Савеза за Србију. Током избора 2022. године Заветници, Двери–ПОКС и ДСС–ПОКС учествовали су на изборима одвојено, Народна странка била је део коалиције УПС. Ове странке готово да нису изборно сарађивале¹³

¹² У прилог томе стоји изјава председника ССП-а из августа: „Десничарске, проруске странке имају сасвим друкчије позиције од нас. С таквима не можемо да сарађујемо. Јесте, ми хоћемо да се отарасимо владе, али будућност Србије видимо сасвим друкчије од њих” (Beta 2023).

¹³ На парламентарним изборима 2016. Двери и ДСС јесу чинили коалицију, али је тада

изуев заједничких иступа око политика које смо навели на почетку пасуса. Без заједничког изборног искуства и у околностима брзог уласка у кампању, процес усаглашавања био је временски ограничен. Заветници и Двери су 4. октобра формирали „Српски државотворни блок” који је имао за циљ окупљање странака националне оријентације и формирање једне изборне колоне. Тај потез указивао је да ће ове две партије формирати коалицију. Састанак о заједничком наступу између пет странака (Двери, Заветници, Нови ДСС, ПОКС и Народна странка) започети су 29. октобра. Упркос присуству академика (Матија Бећковић, Мило Ломпар, Милош Ковић) чији је задатак био да амортизују различите политичке ракурсе, преговори нису произвели једну изборну листу. Предмет спора била је сарадња са проевропском опозицијом на релацији НДСС– Заветници. Нови ДСС је сматрао да је неопходно развлашћивање власти на свим нивоима, што је подразумевало одређени вид кооперације са проевропском опозицијом. Такав став није одговарао остатку преговарача поготову Заветницима (Ковић 2023). Формирана су два изборна блока у евроскептичној опозицији од којих један чине Двери–Заветници, а други Нови ДСС и ПОКС као и на претходним изборима у коалицији НАДА. Народна странка је због неуспешних преговора решила да самостално изађе на изборе. Није била прихватљива ниједној од две суверенистичке листе нити је, за разлику од претходна два циклуса, ушла у састав проевропске коалиције.

Изостанак заједничких преговора о изборним условима остаће и даље камен спотицања за целокупну опозицију и на изборима 2023. године. Са овим недостатком опозиција једино може да умањи сопствене изборне могућности јер нису утврђена правила о ограничењу трошкова у кампањи нити постоји равноправно извештавање у медијима. Без обзира, београдски избори биће кључни за режим и за коалицију Србија против насиља,¹⁴ док ће странке деснице вероватно представљати језичак на ваги и ресурс који ће и једнима и другима бити неопходан за формирање власти у Београду. Уједно према истраживању агенције Стата из септембра највише испитаника (58%) се изјаснило у корист расписивања избора у Београду (N1 Beograd; FoNet 2023). На парламентарним изборима није за очекивати да ће доћи до смене власти. Не само што је упитан

странку предводила Санда Рашковић Ивић.

¹⁴ Директор Центра за локалну самоуправу Никола Јовановић истакао је да њихове анкете у последњих неколико месеци уназад посматрајући од октобра, указују на велико незадовољство Београђана и на историјску шансу опозиције у главном граду (Beta 2023).

изборни капацитет опозиције него и јер су национална питања дубоко поларизујућа и осетљива и за евроскептичну и за проевропску опозицију. У одређеним сегментима политика напредњака више одговара појединим странкама и леве и десне опозиције него њима међусобно. Избори 2023. године биће упамћени као још једни у низу ванредних избора, као први парламентарни избори који су још од 2007. године одржани у зимском периоду и као избори у којима опозиција има потенцијал да смени власт у главном граду.

РЕФЕРЕНЦЕ

Бета. 2023. „Владимир Ђукановић у „Хит твиту“: Изборни цензус за странке повећати на пет одсто, а за коалиције на седам.” *Нова српска политичка мисао*. 9. јул 2023. <http://www.nspm.rs/hronika/vladimir-djukanovic-u-hit-tvitu-izborni-cenzus-za-stranke-povecati-na-pet-odsto-a-za-koalicije-na-sedam.html>.

Владисављевић, Небојша. 2020. „Избори, демократија и такмичарски ауторитаризам у Србији 1990–2020.” У *Како, кога и зашто смо бирали: избори у Србији 1990–2020. године*, ур. Милан Јовановић и Душан Вучићевић, 991–1010. Београд: Институт за политичке студије; Службени гласник.

Глишин, Вања. 2023. „Изазови постхладноратовске демократизације и позиција Србије између евроатлантизма и неоевроазијства.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

Илић, Вујо. 2022. „Посматрање избора 2022 године: како је протекао изборни дан.” У „Априлски избори 2022. године”, ур. Милан Јовановић и Душан Вучићевић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 369–399. DOI: 10.22182/spm.specijal42022.16.

Јованов, Миленко. 2023. „Велики број грађана тражи повећање изборног цензуса.” *milenkojovanov.com*. 20. март 2023. <https://milenkojovanov.com/veliki-broj-gradjana-trazi-povecanje-izbornog-cenzusa/>.

Јовановић, Милан, и Душан Вучићевић. 2020. „Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије 1990–2020.” У *Како, кога и зашто смо бирали: избори у Србији 1990–2020. године*, ур. Милан Јовановић и Душан Вучићевић,

583–646. Београд: Институт за политичке студије; Службени гласник.

Јовановић, Милан, и Душан Вучићевић. 2022. „Референдум као плебисцит за априлско изборно такмичење.” У „Априлски избори 2022. године”, ур. Милан Јовановић и Душан Вучићевић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 307–336. DOI: 10.22182/spm.specijal42022.14.

Јовановић, Милан, и Никола Перишић. 2021. „Последице измена законског изборног прага на представљеност странака националних мањина – локални избори у Србији 2020. године.” *Српска политичка мисао* 73 (3): 79–101. DOI: 10.22182/spm.7332021.4.

Јовановић, Милан, и Саво Симић. 2023. „Детерминишући контекстуални фактори ванредних избора 2022. године у Републици Србији.” *Политичка ревија* 77 (3): 31–55. DOI: 10.5937/pr77-44382.

Јовановић, Милан. 2021. „Од захтева за слободне и поштене изборе до изборне реформе – дијалог власти и опозиције у србији 2019. Године.” *Социолошки преглед* 55 (2): 267–292. DOI: 10.5937/socpreg55-32525.

Коалиција НАДА. 2023. „Захтевамо ванредне изборе још од фебруара.” *НАДА*. 5. септембар 2023. <https://nadazarbija.rs/zahtevamo-vanredne-izbore-jos-od-februara/>.

Ковић, Милош. 2023. „Како су пропали преговори о коалицији националних странака и зашто сам се повукао из свих даљих предизборних активности.” *Нова српска политичка мисао*. 3. новембар 2023. <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/kako-su-propali-pregovori-o-koaliciji-nacionalnih-stranaka-i-zasto-sam-se-povukao-iz-svih-daljih-predizbornih-aktivnosti.html?fbclid=IwAR0xW1I6Kjgy9uQVImHmRUI8B9nqO5pqoavew735AP-NIUnVWn-h8SpJeqc>.

Народна скупштина Републике Србије [НСРС]. 2021. *Споразум о унапређењу услова за одржавање избора бр. 013-217/21*, 29. октобар 2021. http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/dokumenta/013-217_21_Sporazum.pdf. последњи приступ 21. октобар 2023.

Орловић, Славиша. 2022. „Парламентарни избори 2022: изборне листе, коалиције и резултати избора.” У „Априлски избори

2022. године” ур. Милан Јовановић и Душан Вучићевић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 177–195. DOI: 10.22182/spm.specijal42022.8.

Републички завод за статистику [РЗС]. 2022. *Избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије – 03. Април 2022. године*. Београд: Републички завод за статистику. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20226010.pdf>.

Спасојевић, Душан. 2022. „Чудно да чудније не може бити – Контекст опшних избора у Србији 2022. године.” У „Априлски избори 2022. године”, ур. Милан Јовановић и Душан Вучићевић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 15–34. DOI: 10.22182/spm.specijal42022.1.

Стојиљковић, Зоран. 2015. *Сва лица опозиције*. Београд: Вукотић медиа.

Чавошки, Коста. 2015. *Никола Милошевић: Карактер као судбина!* Београд: Catena Mundi.

Antonijević, Milena. 2023. „Euractiv intervju: Lider Novog DSS-a, Miloš Jovanović.” *Euractiv*. 16. oktobar 2023. <https://euractiv.mondo.rs/politika/a4188/Milos-Jovanovic-o-izborima-situaciji-na-KiM-proevropskoj-opoziciji-protestima-i-Kostunici.html>.

BBC News. 2023. „Politika i izbori: Proevropska opozicija se dogovorila – svi zajedno na listi Srbija protiv nasilja.” *BBC News*. 27. oktobar 2023. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-67241088>.

Beta. 2023a. „Đilas odbacio mogućnost saradnje sa desnicom zbog različitog viđenja rata u Ukrajini.” *Danas*. 4. avgust 2023. <https://www.danas.rs/vesti/politika/djilas-odbacio-mogucnost-saradnje-sa-desnicom-zbog-razlicitog-vidjenja-rata-u-ukrajini/>.

Beta. 2023b. „Istraživanja pokazuju da opozicija ima istorijsku šansu da pobedi u Beogradu”. *Nova*. 3. oktobar 2023. <https://nova.rs/vesti/politika/istrazivanja-pokazuju-da-opozicija-ima-istorijsku-sansu-da-pobedi-u-beogradu/>.

CRTA. 2021. *Medijski monitoring političkog pluralizma u Srbiji – jul 2020–mart 2021*. https://crt.rs/wp-content/uploads/2021/04/Crta_medijski-monitoring-politickog-pluralizma-jul-mart-2021.pdf.

CRTA. 2022. *Finalni izveštaj medijskog monitoringa izborne kampanje*. Београд: Friedrich Naumann Foundation for Freedom.

<https://shop.freiheit.org/download/P2@1317/643341/Finalni%20izve%C5%A1taj%20srb.pdf>.

CRTA. 2023. „Medija monitoring: Politički pluralizam jun 2022 – maj 2023.” *CRTA*. 14. jun 2023. <https://crt.rs/medija-monitoring-politicki-pluralizam-jun-2022-maj-2023/>.

Danas Online. 2023. „Tekst „Dogovora za pobjedu” koji su potpisali organizatori protesta „Srbija protiv nasilja.” *Danas Online*. 21. septembar 2023. <https://www.danas.rs/vesti/politika/dogovor-za-pobjedu-srbija-protiv-nasilja-opozicija/>.

Demostat. 2023. *Javno mnjenje građana u region Beograd – Decembar 2022*. <https://demostat.rs/upload/Prezentacija%20Demostat%20za%2027122022%20cela%20.pdf>.

Garnett, Holly Ann, Toby S. James, Madison MacGregor, and Sofia Caal-Lam. 2023. *Year in Elections Global Report 2023*. Electoral Integrity Project. <https://www.electoralintegrityproject.com/global-report-2023>.

Glavonjić, Zoran. 2021. „Srpska opozicija u dve kolone pregovora o izbornim uslovima.” *Radio Slobodna Evropa*. 6. maj 2021. <https://www.slobodnaevropa.org/a/paralelni-me%C4%91ustrana%C4%8Dki-dijalog-u-srbiji/31240552.html>.

Istupi protiv nasilja. 2023. „Zahtevi građanskih protesta ‘Srbija protiv nasilja’.” <https://protivnasilja.rs/>.

Jovanović, Milan. 2021. „Snižavanje izbornog praga – Motivi i posledice.” U *Dijalog o izborima 2020: zbornik radova*, ur. Milan Jovanović i Dejan Milenković, 87–104. Beograd: Fakultet političkih nauka; Čigoja štampa.

Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava [KDILJP]. 2022. *Predsednički i vanredni parlamentarni izbori 3. april 2022 – Konačni izveštaj*. Varšava: OEBS. https://www.osce.org/files/f/documents/0/0/524385_0.pdf.

Kojić, Nikola. 2023. „Ko od desničara (ne) podržava protest ‘Srbija protiv nasilja’?” *NI*. 8. maj 2023. <https://n1info.rs/vesti/ko-od-desnicara-ne-podrzava-protest-srbija-protiv-nasilja/>.

Komarčević, Dušan. 2022. „Opozicija u Srbiji testira rusku bliskost i ukrajinski integritet.” *Radio Slobodna Evropa*. 23. februar 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-opozicija-ukrajina-kriza-stavovi/31717221.html>.

- Krastev, Ivan. 2013. *S verom u nepoverenje: može li demokratija da opstane kada ne verujemo svojim liderima?* Beograd: Clio.
- Kulačin, Nenad. 2022. „Polumandatarka’ Ana Brnabić.” *Al Jazeera*. 30. avgust 2022. <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2022/8/30/polumandatarka-ana-brnabic?fbclid=IwAR3Emo9Q43FADyxL30nxq8N6bdjbQpTjK0uH9yUt4QPnvcEZ6bBQ0nGR> ULM.
- Latković, Nataša. 2022. „Vučić u kampanji potrošio šest miliona evra, Ponoš skoro 14 puta manje.” *Nova*. 2. jul 2022. <https://nova.rs/vesti/politika/vucic-u-kampanji-potrosio-sest-miliona-evra-ponos-skoro-14-puta-manje/>.
- Marić, Dunja. 2022. „Moj odgovor je „da”: Vučić o zahtevu Đilasa za ponavljanjem izbora u Beogradu.” *Nova*. 17. april 2022. <https://nova.rs/vesti/politika/moj-odgovor-je-da-vucic-o-zahtevu-djilasa-za-ponavljanjem-izbora-u-beogradu/>.
- Milovančević, Vojislav, i Nataša Latković. 2023. „Otkrivamo Šta piše u koalicionom sporazumu liste ‘Srbija protiv nasilja’.” *Nova*. 3. novembar 2023. <https://nova.rs/vesti/politika/otkrivamo-sta-pise-u-koalicionom-sporazumu-liste-srbija-protiv-nasilja/>.
- N1 Beograd i FoNet. 2023. „Istraživanje javnog mnjenja: Koliko bi građana glasalo za vlast, koliko za organizatore protesta?” *N1*. 19. septembar 2023. <https://n1info.rs/vesti/istrazivanje-javnog-mnjenja-koliko-bi-gradjana-glasalo-za-vlast-koliko-za-organizatore-protesta/>.
- N1 Beograd. 2021. „Deo opozicije ne nastavlja učešće u međupartijskom dijalogu.” *N1 Beograd*. 17. septembar 2021. <https://n1info.rs/vesti/djilas-sve-je-velika-farsa-ssp-nece-ucestvovati-u-medjupartijskom-dijalogu/>.
- Nastevski, Aleksandar. 2022. „Đilas: Osudili smo rusku invaziju, ali Srbija ne treba da uvodi sankcije.” *Nova*. 11. mart 2022. <https://nova.rs/vesti/politika/djilas-o-ratu-u-ukrajini/>.
- Pešić, Vesna. 2018. „Đinđić – priča koja neće da se završi.” *Peščanik*. 12. mart 2018. <https://pescanik.net/djindjic-prica-koja-nece-da-se-zavrsi/>.
- Petrović, Dimitrije. 2022. „Đilas: Tražio sam nove izbore u Beogradu, Vučić će odlučiti do kraja nedelje.” *Nova*. 11. april 2022. <https://nova.rs/vesti/politika/djilas-posle-sastanka-sa-vucicem-trazio-sam-nove-izbore-u-beogradu-odnos-5555/>.

Petrović, Predrag, i Srđan Hercigonja. 2022. *Demokratije u Srbiji nema, a nije ni poželjna*. Beogradski centar za bezbednosnu politiku. <https://bezbednost.org/wp-content/uploads/2022/01/Demokratije-u-Srbiji-nema-a-nije-ni-pozeljna.pdf>.

RSE. 2022. „Đilas sa Escobarom: Potrebno uskladiti spoljnu politiku Srbije sa EU.” *RSE*. 27. septembar 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/sasd-srbija-rusija/32054653.html>.

Stojanović, Boban. 2020. „Stojanović: Kako su SNS i Šapić overavali potpise za druge.” *Nova*. 12. avgust 2020. <https://nova.rs/vesti/politika/stojanovic-kako-su-sns-i-sapic-overavali-potpise-za-druge/>.

Tanjug. 2023. „,Imaće izbore u Beogradu, ali će da imaju i neke druge izbore’: Vučić najavljuje vraćanje cenzusa na 5%.” *Nova*. 4. jun. 2023. <https://nova.rs/vesti/politika/vucic-najavljuje-izbore-ali-i-vracanje-cenzusa-na-5-sve-cemo-da-ispunimo-ali-ne-bas-u-formi-u-kojoj-vi-hocete/>.

Tašković, Marko. 2023. „,Isterani smo iz svoje kuće’ Aleksandar Jovanović Ćuta napustio stranku “Zajedno”: Nismo politički kalkulanti.” *Blic*. 6. septembar 2023. <https://www.blic.rs/vesti/politika/aleksandar-jovanovic-cuta-napustio-stranku-zajedno/1hvrknz>.

Zorić, Ognjen, i Iva Martinović. 2020. „Vučić: Opet izbori 2022, Vlada ograničenog trajanja, Dačić na čelu Skupštine.” *Radio Slobodna Evropa*. 20. oktobar 2020. <https://www.slobodnaevropa.org/a/brnabic-predlozila-novi-sastav-vlade-srbije/30903131.html>.

Savo Simić**Institute for Political Studies, Belgrade*

CHALLENGES AND DILEMMAS OF THE OPPOSITION AHEAD OF THE NEW SNAP ELECTIONS IN THE REPUBLIC OF SERBIA IN DECEMBER 2023: ELECTORAL RUNNER-UP OR AN ACTOR OF ELECTORAL TURNAROUND

Resume

In this article, we analyze the electoral position and activity of the opposition in the period from the last elections in 2022 until the announcement of new snap 2023. elections in the Republic of Serbia. We find the rationale for this kind of analysis in the similar political circumstances of the 2020 elections with the announced elections, such as unequal electoral conditions and the orientation of opposition towards the outside of institutional politics, embodied in the civil protests from the 2018 “Stop Bloody Shirts/One of Five Million”, and comparing them with the current protests “Serbia against violence”. Then in forming opposition pre-election alliances by signing election documents such as the “Agreement with the People” on the occasion of the 2020 elections or the current “Agreement for Victory”. At the same time, certain differences are present, because the opposition is not currently considering an election boycott, but rather initiates the holding of snap elections in the shortest period. The war in Ukraine and the frozen conflict in the southern Serbian province further intensified the internal political dynamics. The

* Email address: savo.simic@ips.ac.rs

opposition's focus is shifting from the election conditions as the nucleus of the 2020 elections, to the demands directed at the government for the dismissal of promoted violence after mass murders in Belgrade and Mladenovac. Considering the above, the aim of the paper is to determine the present political position in the opposition due to the announcement of an electoral upheaval or, on the contrary, the continuation of opposition party fragmentation, erosion of electoral support and another in a series of lost elections.

Keywords: *elections, Republic of Serbia, opposition, electoral conditions, protests*
